

Patricij Marcellin – kršćanin ili poganin

Polovicom V. stoljeća, u trenucima dok se Rimsko Carstvo borilo za opstanak, pobunio se protiv zapadnorimskog cara Valentinijana III. namjesnik provincije Dalmacije Marcellin. Povod pobuni bilo je ogorčenje izazvano umorstvom njegova bliskog prijatelja,¹ proslavljenog vojskovođe Aecija, pobjednika nad Hunima u bici na Mauricijakovu polju. Odmetnuvši se od vlasti, Marcellin je uspio ostvariti gotovo samostalnu upravu nad Dalmacijom, a da to nije izazvalo nikakvu reakciju ni zapadnorimske ni istočnorimske vlasti. Prema Prokopiju, nitko se nije usudio sukobiti s Marcellinom.² Malobrojni sačuvani suvremeni izvori koji o Marcellinu govore, ne donose o njemu nikakvih drugih vijesti osim da se radilo o izvanredno sposobnom vojnom zapovjedniku. Istočnorimska carska vlast u nekoliko navrata povjerala mu je zapovjedništvo nad jakim postrojbama za rješavanje izuzetno delikatnih vojnih zadataka u zapadnom dijelu Carstva.³

Nešto više podataka o Marcellinovoj osobi donosi međutim Suda, srednjovjekovni bizantski leksikon iz X. stoljeća.⁴ Podaci koje donosi o Marcellinu ne nalaze se ni u jednom Marcellinu suvremenom ili vremenski bliskom izvoru, ali su posredno potvrđeni kod Prokopija i Marcellina Komesa,⁵ latinskog pisca Justinova i Justinijanova vremena, podrijetlom možda iz Ilirika. Leksikon, velikim dijelom temeljen na dobrom izvornom materijalu, Marcellina opisuje kao čovjeka dostojna i čestita, vrlo učenoga i odgojenog rimskim odgojem. Osim toga, Marcellin je bio mudar, pravedan i čudnovato hrabar i te se Sudine vijesti u potpunosti slažu s podacima iz drugih malobrojnih sačuvanih izvora druge polovice V. stoljeća.⁶

¹ Paul. Diac., *Historia Romana*, XIII, 11.

² Procop. *Bell. Vand.* I, 6.

³ Cons. Const. 464, *Antemius Romae imperator factus est. Adversum Wandalos grandis exercitus cum Marcellino duce dirigitur*; Hydat., *Chron.* 247., 469?, *Legati qui ad imperatorem missi fuerant, redeunt nuntiantes, sub praesentia sui, magnum valde exercitum cum tribus ducibus lectis adversum Wandalos a Leone imperatore descendisse, directo Marcellino pariter cum manu magna eidem per imperatorem Anthemium sociata. Rechimerum generum Anthemii imperatoris et patricium factum....*

⁴ Suidas/Suda, *Lexicon*, sv. Markellinos, 202, III, 325.

⁵ Marcell. Com., *Chron.*, II 90, 468.

⁶ Suidas/Suda, *Lexicon*, sv. Markellinos, 202, III, 325.

O Marcelinu je, međutim, sačuvan i jedan intrigantan podatak u kronici Marcelina Komesa. Pišući o velikoj ekspediciji 468. godine protiv Gejzerikovih Vandala u sjevernoj Africi, u kojoj je Marcelina mučki ubio na Siciliji Ricimerov plaćenik, Marcelin Komes izričito navodi da je Marcelin bio poganin.⁷ Ta je pojava za drugu polovicu V. stoljeća doista neobična, o čemu svjedoči i činjenica da je kroničar u svojoj kratkoj bilješci to smatrao važnim napomenuti, bez obzira na to je li njegova opservacija bila istinita činjenica ili samo vlastito uvjerenje. Na prvi pogled teško je povjerovati da bi u to doba jedan visokopozicionirani dužnosnik Carstva mogao biti nekršćanin, a osobito u to da se takvoj osobi dodjeljuje i visoko vojno zapovjedništvo te čast patricija.⁸ Pa ipak, riječi Marcelina Komesa *Marcellinus Occidentis patricius idemque paganus...* stoje kao jasna i nedvosmislena tvrdnja i očito je da se ne radi o zabuni ili nagađanju, već o autorovu uvjerenju. Tome je svakako mogla pridonijeti činjenica da iz perspektive vremena u kojem živi i okružja u kojemu piše, spoznaja da je Marcelin bio odgojen rimskim odgojem i vješt u proricanju, nije mogla značiti ništa drugo do li da se radi o nekršćaninu. Ti podaci sadržani u leksikonu Suda morali su biti poznati i Marcelinu Komesu. Još je jedan podatak u tome mogao imati presudnu ulogu. Naime, u leksikonu se izričito navodi da je s Marcelinom živio filozof Salustije, a ta je vijest potvrđena i u sačuvanom fragmentu djela povjesničara Damascija,⁹ iz kojeg je razvidno da je Salustije bio vješt i u proricanju. Filozofija i vještina proricanja povezane s rimskim odgojem mogle su u Justinijanovo doba biti nedvojbeno samo obilježja starog poganstva.

Koliko god to izgledalo teško prihvatljivo, ako se podrobnije analizira opća situacija toga vremena, čini se da vijest o Marcelinovu poganstvu ipak ne bi trebalo tako olako odbaciti.

Konstantinovima ediktom 313. godine kršćanstvo je postalo dozvoljenom religijom,¹⁰ a ediktom *Cunctos populos* cara Teodozija I. 392. godine i jedinom dopuštenom religijom na tlu Carstva. O tome da Teodozijeva zabrana poganstva za vrijeme vladavine kasnijih careva ipak nije priječila vjernike starih politeističkih religija da i dalje održavaju svoje obrede te da su se u starim vjerskim središtima i dalje okupljali sljedbenici zabranjenih kultova svjedoči potez cara Teodozija II. koji je 426. godine izdao nalog da se razore poganska

⁷ Marcell. Com., *Chron.*, II 90, 468., *Marcellinus Occidentis patricius idemque paganus...*

⁸ Čast patricija uveo je Konstantin Veliki, a Gracijan kao najviši rang uvodi čast konzula i patricija. Od Stilihona i Flavija Konstancija na Zapadu, a zatim i na Istoku, vrhovni vojni zapovjednici Zapada i Istoka redovito su obnašali i čast patricija.

⁹ Vita Isidori, u *Photii Bibl. cod.* 242, 343, u Burry, n. dj., I., 333.

¹⁰ Konstantin je u stvari samo potvrdio edikt *Licet esse Christianos* što ga je 311. na samrtni proglasio car Galerije

svetišta i hramovi starih božanstava. Tek razaranjem car je doista uspio i provesti važeću zabranu poganskih kultova. Konačni je udarac poganstvu zadao 529. godine Justinijan zatvaranjem Akademije u Ateni.¹¹

Poganstvo se, međutim nije lako predavalo. Kip i oltar božici Viktoriji, što ga je u zgradi senata bio dao postaviti August, a iz nje izbacio Konstantin II., dao je obnoviti i vratiti u zgradu senata Julijan Apostata. Nakon njegove smrti kip je ponovno bio izbačen, ali je zatim uskoro opet i vraćen u kuriju. Konačno je iz nje uklonjen 391. godine i to tek nakon upornog insistiranja sv. Ambrozija.

Poznato je da se poganstvo najduže zadržalo u najnižim slojevima ruralnog stanovništva, kao i u visokoobrazovanim krugovima rimskog društva. U drugoj polovici IV. stoljeća oko Kvinta Aurelija Simaha, rimskog državnika i jednog od najboljih govornika tog vremena, okupljao se krug uglednih Rimljana koji je nastojao očuvati stare poganske tradicije. U V. je stoljeću djelovao i Kvint Aurelije Memije Simah, povjesničar i izvanredan poznavalac rimske književnosti, koji je priredio i revidirao izdanje Ciceronova *Scipionova sna* te napisao rimsku povijest u sedam knjiga. Od tog je djela sačuvan tek jedan fragment. Nisu bile tajne ni simpatije cara Antemija prema poganstvu. Poganskog filozofa Flavija Mezija Feba Severa car je postavio za prefekta grada Rima, konzulom za 470. i patricijem, a kao prefekt grada Sever je dao obnoviti dio Koloseuma.

Međutim, i političke i opće prilike V. stoljeća idu u prilog potvrde navoda Marcelina Komesa o Marcelinovu poganstvu. Kršćanstvo je najjačeg korijena uhvatilo upravo u istočnom dijelu Carstva, a nakon smrti Teodozija I., zaokupljenog borbom za vlast, jedinstvena je država bila podijeljena na Istočno i Zapadno Rimsko Carstvo, pri čemu je Dalmacija ušla u sklop Zapadnog Carstva. Na tronu oba dijela države našli su se Teodozijevi sinovi, dječaci koji su praktički bili marionete u rukama visokih dvorskih činovnika. Dok je na Istoku državna uprava ipak uspijevala funkcionirati, u zapadnom dijelu Carstva došlo je do pravog rasula. Na zapadu se vlast našla u rukama vojnih zapovjednika germanskog podrijetla, poput Stilihona, Gundobada i Ricimera, a vojne postrojbe činili su germanski najamnici. Iako su i u Istočnom Carstvu prevlast u nekoliko navrata nakratko uspjeli ostvariti visoki vojni zapovjednici germanskog podrijetla, poput Gaine i Aspara, Istočno se Carstvo ipak uspjelo othrvati germanskom utjecaju. Specifičnost položaja Dalmacije proizlazila je iz toga što se radilo o provinciji koja je bila most između Istoka i Zapada, a pritom i s kopnene strane relativno izdvojena oblast uglavnom pošteđena barbarskih provala većih razmjera. U trenucima kad je Marcelinu povjerena

¹¹ Opširnije u Demandt A., *Die Spätantike, Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565 n. Chr.*, München 1989., 60 i d.

uprava ovom bogatom provincijom, nominalna vlast zapadnorimskog cara bila je svedena na Italiju, dijelove Galije i Dalmaciju. Carem Valentinijanom III. upravljali su eunusi i žene, a vojna pitanja i stvarna uprava državom bili su u Aecijevim rukama.

Svoj položaj Marcellin je najvjerojatnije dugovao prijateljstvu s utjecajnim Aecijem, koliko i svome ugledu. No, ključni argument za mišljenje da je Marcellin mogao opstati kao nekršćanin u tadašnjoj državnoj hijerarhiji je taj da nakon Aecijeve, a zatim Majorijanove i Nepocijanove,¹² smrti ni Istočno ni Zapadno Rimsko Carstvo nisu na raspolaganju imali pouzdanih i sposobnih vojskovođa, što se najbolje pokazalo prilikom zajedničkog vojnog pothvata protiv Vandala u Africi. Tom je prilikom zbog nesposobnosti vrhovnog vojnog zapovjednika udruženih rimskih snaga Baziliska, šogora cara Lava I., sigurna pobjeda rimske vojske pretvorena u katastrofalan poraz, o čemu opširno piše Prokopije.¹³ Osim toga, Marcellin je raspolagao i snažnom flotom, a istočnorimski carevi nakon smrti Valentinijana III. držali su u rukama upravu nad obje polovice Carstva i postavljali careve na Zapadu. Marcellin, kao čovjek rimskog odgoja, bio je jedini pouzdan oslonac u političkom odmjeravanju snaga i protuteža utjecaju moćnih germanskih vojnih zapovjednika, Ricimera na Zapadu i Aspara, kojemu je Lav I. dugovao svoj izbor za cara, na Istoku. U tako složenim političkim okolnostima, uz neprekidne prepade Vandala iz

¹² Apoll. Sid., Carm., V 116-125, 126, 198, 210. Dana 28. veljače 457. dodijelio je car Lav I. Majorijanu čast magister militum i upravu nad Zapadnim Carstvom. Iskristivši pobjedu nad Alamanima u ožujku dao se Majorijan već 1. travnja iste godine, svakako u dogovoru s Ricimerom, kraj Ravene po vojsci izvikati za cara. *Iord.*, Rom. 335; *Get.*, XLV 236. Lav, koji mu je povjerio upravu nad Zapadom, nije mu htio priznati čast augusta, već samo položaj cezara. Majorijanov je otac bio Aecijev prijatelj i upravljao je njegovom ratnom blagajnom. Majorijan sâm istakao se također vojnim uspjesima, ali je u najboljim godinama otpušten iz službe zbog Aecijeve supruge.

Čini se da upravo zbog toga Majorijan nije sudjelovao u bici protiv Huna na Mauricijakovu polju, jer bi učešće u toj bici njegov panegiričar Sidonije Apolinar sigurno naveo. Marcellin je, pak, bio veliki Aecijev prijatelj i, mada ni jedan izvor to izričito ne navodi, ne može biti dvojbe da je i on službovao pod Aecijem. I Nepocijan je očito bio iskusan i sposoban vojnik kad ga je Majorijan, nakon što je bio postao car, poslao u Hispaniju da pripremi teren za predstojeći sukob s Vandalima. Sudeći po njegovu poznanstvu s Majorijanom, koji je vojevao pod Aecijem, i prijateljskim i rodbinskim odnosima s Marcellinom, morao je i Nepocijan ratno iskustvo stjecati pod Aecijevim zapovjedništvom; O Nepocijanovom značaju i njegovoj ulozi u ondašnjim zbivanjima usp. G. Gaggero, "Il comes Marcellino e l'autonomia della Dalmazia", *Rivista di studi Bizantini e Slavi* II, Bologna 1982., 241-269., 254, koji smatra da *Dalle scarse testimonianze antiche viene fuori dunque uno dei più importanti personaggi della sua epoca, di cui dispiace non poter conoscere con maggiori particolari le vicende.*

¹³ Ekspedicija je koštala golemih sredstava. Prema Prokopiju, *Bell. Vand.*, I 6, potrošeno je za cijelu operaciju 130.000 libri zlata.

sjeverne Afrike, vojskovođa Marcellinova formata bio je istočnome caru itekako potreban, bez obzira na njegova vjerska opredjeljenja.

U ovome svjetlu sagledane vijesti što ih o Marcellinu donose sačuvani izvori, prvenstveno Suda, Prokopije i Marcellin Komes, govore u prilog točnosti vijesti Marcellina Komesa o Marcellinovu poganstvu. Pravu istinu, međutim, najvjerojatnije nećemo sa sigurnošću nikada moći utvrditi.

Popis korištene literature

- Bury J. B., *The Late Roman Empire from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian*, 2 vols, London 1923.
- Demandt A., *Die Spätantike, Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565 n. Chr.*, München 1989.
- Gaggero G., Il comes Marcellino e l'autonomia della Dalmazia, *Rivista di studi Bizantini e Slavi II*, Bologna 1982., 241-269.
- Stichel W., *Die römische Kaiser am Ausgang der Antike*, Roma 1982.

Popis izvora

- Cassiodori Variarum*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. XII, *Hannoverae*, 1894.
- Cassiodorus, Chronica*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. XI, *Berolini*, 1893.
- Consularia Constantinopolitana*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. IX, *Berolini*, 1891., reprint Berlin 1961.
- Consularia Italica. Anonymi Valesiani pars posterior*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. IX, *Berolini*, 1891., reprint Berlin 1961.
- Consularia Italica. Continuatio Hauniensis Prosperi ordo posterior*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. IX, *Berolini*, 1891., reprint Berlin 1961.
- Consularia Italica. Continuatio Hauniensis Prosperi ordo prior*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. IX, *Berolini*, 1891., reprint Berlin 1961.
- Consularia Italica. Fasti Vindobonenses priores*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. IX, *Berolini*, 1891., reprint Berlin 1961.
- Comes Marcellinus, Chronicon*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. XI, *Berolini*, 1893.
- Iohannes Antiochenus, Historia*, ed. C. Müller, FHG IV, Paris 1868.
- Iordanes, De origine actibusque Getarum*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. V, *Berolini*, 1882.
- Iordanes, De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. V, *Berolini*, 1882.
- Hydatius Lemicus, Continuatio chronicorum Hieronymianorum*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. XI, *Berolini*, 1893.
- Pauli Diaconi Historia Romana*, ed. J. Droysen, *Scriptores rerum germanicarum*, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. II, *Hannoverae*, 1878.
- Priscus, Historia Byzantina*, ed. C. Müller, FHG IV, Paris 1868.
- Procopius of Caesarea, The Vandalic War (Bellum Vandalicum)*, London 1968.

Koraljka Crnković

KALIMAHOV LJUBAVNI EPIGRAM

1. EPIGRAM KAO KNJIŽEVNA VRSTA

1.1. DEFINICIJA EPIGRAMA I TEORETSKE RASPRAVE

Pojam epigram ponajprije označava oblik praktičnog jezičnog priopćenja, tj. natpis na nekom predmetu, većinom nadgrobnom kamenu ili zavjetnom daru, kaže definicija.¹ Sljedeću definiciju nalazimo u Književnom leksikonu: "Epigram je sažeta, zbijena, lakonska pjesma od nekoliko stihova, posvećena većinom nekoj ličnosti, ali i u vezi s nekim događajem; najkraći i najoštiji oblik misaone lirike... Dobar epigram djeluje uvijek neposredno i živo, pogađa oštro i bolno onoga kome je namijenjen. Jedan je od onih pjesničkih oblika koji su najneposrednije vezani s aktuelnim životom i događajima, zato traje uspješno u svim situacijama: od najstarijih vremena do danas."² Ovo je, međutim, definicija današnjeg epigrama koji je blizak marcijalovskom tipu, a za razliku od antičkog grčkog, preuzima većinom satiričan ton, te se tek metričkim oblikom razlikuje od aforizma.

U *Encyclopaedia Britannica* o epigramu se mnogo šire kaže: *The epigram is one of the most catholic of literary forms, and sends itself to the expression of almost any thought or feeling. It may be an elegy, a satire or love poem in miniature, an embodiment of the wisdom of the ages, a bon – mot set off with couple of rhymes.*³ / *Epigram je jedan od sveobuhvatnijih literarnih oblika, izražava gotovo svaku misao ili osjećaj. To može biti elegija, satira ili ljubavna pjesma u malome, utjelovljenje vjekovne mudrosti, šaljiv početak s nekoliko rima.* / Ova definicija pod pojmom epigram podrazumijeva epigram sličiji onome iz *Grčke antologije*.

U svojem djelu *Poetices libri septem* Scaliger također definira epigram: *Epigrama igitur est poema breve cum simplici cuiuspiam rei vel personae, vel facti indicatione, aut ex propositis aliquid deducens.*⁴ / *Epigram je kratka pjesma s jasnim objašnjenjem*

¹ Usp. definiciju epigrama Z. Škreba, *Rečnik književnih termina*, ur. D. Živković i dr., Beograd, 1985.

² T. Čubelić, *Književni leksikon*, Zagreb, 1972.

³ Cit. prema R. K. Angress, *The Early German Epigram*, Lexington, 1971., str. 19.

⁴ Usp. Angress, o. c., str. 22.